

UMJETNOST & IDEOLOGIJA
ART & IDEOLOGY
PEDESETE U PODIJELJENOJ
EUROPI THE NINETEEN-FIFTIES
IN A DIVIDED EUROPE

umjetnost i ideologija

PEDESETE U PODIJELJENOJ EUROPI

posvećeno uspomeni na prof. dr. Radovana Ivančevića (1931 — 2004)

umjetnost i ideologija

PEDESETE U PODIJELJENOJ EUROPI

medunarodni znanstveni skup pod nazivom *Umjetnost i ideologija*. *Pedesete u podijeljenoj Europi* održan je u Zagrebu 1999. godine u organizaciji Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske i Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Glavni cilj organizatora bio je potaknuti razgovor o ulozi i mjestu hrvatske umjetnosti i umjetnosti ostalih srednjoeuropskih zemalja u povijesnim narativima kojima se prikazuje razvoj europske umjetnosti druge polovice 20. stoljeća. Pedesete su godine odabrane kao vremenski okvir rasprava zbog neosporne činjenice da likovna događanja toga razdoblja u većini europskih zemalja suštinski predodređuju tijek i prirodu niza bitnih umjetničkih procesa u narednim desetljećima. Presudno obilježeno vrlo složenim suodnosom umjetnosti i ideologije, koji je u različitim varijetetima obuhvatio cjelokupni kulturalni prostor Istoka i Zapada, upravo je peto desetljeće iznjedrilo dominantne oblike razumijevanja modernizma, čiju rigidnost i predrasude prepoznajemo u brojnim konfiguracijama svijeta suvremene umjetnosti.

Za razliku od uobičajene perspektive, prema kojoj se ideološki pritisci i manipulacije

umjetnošću vezuju uglavnom uz zemlje bivšeg komunističkog bloka, zagrebački skup postavio si je u zadatak progovoriti o umjetnosti kao o izravnom ili posrednom prenositelju ideoloških poruka i o njezinoj instrumentalizaciji s obiju strana "željezne zavjese". Polazeći od toga da usmjerenost na političku manipulaciju umjetnošću, koja je bila sastavnim dijelom hladnoratovske igre između Istoka i Zapada (identifikacija apstraktne umjetnosti sa socijalnim liberalizmom Zapadne Europe, te socrealizma s ukiđanjem individualnih sloboda u Istočnoj Europi), zamagljuje značenje, važnost i posljedice ideoloških pritisaka koji su funkcionirali unutar blokova, organizatori skupa željeli su usmjeriti razgovor prema analizi utjecaja globalne situacije na zbivanja u lokalnim sredinama. U tom smislu podjednako je zanimljiv odnos između SAD-a i Zapadne Europe (metode predstavljanja apstraktnog ekspresionizma europskoj likovnoj publici, državna potpora američke vlade izloženim projektima te vrste, nastojanje SAD-a da nakon vojne dominacije preuzme od Europe i dominaciju na području kulture), kao i drastična sovjetska intervencija u modernističku tradiciju i umjetničku praksu

Srednje Europe (nasilno uvođenje oblikovnih metoda i estetike socrealizma, odbacivanje i osuda svakog umjetničkog eksperimenta usmjerenog prema istraživanju novih izražajnih formi kao primjera subverzivnog političkog djelovanja). Hrvatska/jugoslavenska likovna scena pedesetih godina nudi se u tom smislu kao vrlo zanimljiv primjer posebne i, na prvi pogled, neproblematične varijante odnosa između umjetnosti i ideologije, zasnovane na, s jedne strane, pragmatičnoj potrebi Države za proizvodnjom predodžbi modernog, liberalnog socijalističkog društva, a s druge na konformističkom pristajanju svijeta umjetnosti na relativnu slobodu stvaranja u zamjenu za odustajanje od socijalno kritičkog diskursa. Poetička i oblikovna heterogenost likovne proizvodnje na našim prostorima tijekom pedesetih godina, kao izravna posljedica toga odnosa, približava hrvatsku likovnu scenu istovremenim europskim događanjima i otvara pitanje njene pozicije, odnosno pozicije umjetničke produkcije ostalih zemalja Europe unutar globalne pripovijesti o povijesti umjetnosti druge polovice 20. stoljeća. U svojoj dominantnoj formi ona još uvijek izjednačava pojam modernosti sa središnjim tokovima u zapadnoeu-

ropskoj umjetnosti, a likovnoj produkciji ostatka kontinenta pristupa kao nedjeljivoj cjelini obilježenoj jednoobraznim likovnim izrazom socrealizma. Potpuno nezainteresirana i neosjetljiva na brojne različitosti među lokalnim sredinama, učinila je da doprinos Srednje i Istočne Europe razvoju suvremenog likovnog izraza bude prikazan na sasvim neodgovarajuće načine, a njezine manjkavosti to su uočljivije što su intenzivnije rasprave o potrebi stvaranja potpunije, zemljopisno i kulturološki obuhvatnije slike europske umjetnosti u poslijeratnom razdoblju.

Atmosfera fascinacije novopronađenim jedinstvom europskog kulturnog prostora, označena metaforom rušenja Berlinskoga zida, proizvela je početkom devedesetih godina izuzetno velik interes za takav tip objedinjujuće povijesnoumjetničke priče koja je, u jednom trenutku, čak zauzela poziciju ne samo neophodnog, već i neizbježnog intelektualnog pothvata. Poduprli su ga pozitivni učinci nekolicine ambicioznih izložaba kojima se tijekom 90-ih godina Zapadu pokušala prikazati drukčija, nestereotipna i ideološki rasterećena slika likovnih zbivanja unutar srednjoeuropskog prostora druge polovice 20. stoljeća. Danas je, međutim, jasno kako

su brojne političke, ideološke i kulturološke razlike proizvedene tijekom punih pedeset godina odvojenog razvoja, postavile ozbiljne i gotovo nepremostive prepreke međusobnom razumijevanju, što ih je moguće ukloniti samo dugotrajnim i kompleksnim pregovorima oko niza nepomirljivih konceptijskih razlika, teorijskih pristupa i metodoloških zahvata koji podrazumijevaju brojne i obostrane koncesije.

Upravo u toj činjenici pronalazimo i smisao zakašnjelog objavljivanja dijela izlaganja iznesenih na zagrebačkom skupu. Unatoč popriličnoj vremenskoj distanci možemo sa sigurnošću utvrditi da su razlozi njegova održavanja i danas gotovo podjednako aktualni. Zahvaljujemo uredništvu *Života umjetnosti* što nam je omogućilo da na stranici koja slijede provjerimo opravdanost takva uvjerenja.

Ljiljana Kolečnik

sadržaj

miško šuvaković	91
UMJETNOST I IDEOLOGIJA PEDESETE U PODIJELJENOJ EUROPI	
sonja briski uzelać	95
IZLOŽENO DJELO NIJE IDEALNO VLASNIŠTVO AUTORA O IDEOLOGIJSKOM OBZORU	
tonko maroević	100
RED I REZ PREVLADAVANJE PODJELE PEDESETIH	
zvonko maković	103
JUNACI ŠUTNJE JEDAN ASPEKT FIGURATIVNE UMJETNOSTI PEDESETIH	
marijan susovski	107
EXAT '51 — EUROPSKI AVANGARDNI POKRET UMJETNOST — STVARNOST — POLITIKA	
ješa denegri	116
EXAT '51 U MEĐUNARODNOM I DOMAĆEM OKRUŽENJU	
ljiljana kolešnik	119
PROBLEM RECEPCIJE GEOMETRIJSKE APSTRAKCIJE U HRVATSKOJ UMJETNOSTI 50-IH GODINA	
berislav valušek	123
IDEOLOŠKI KONTEKST RIJEČKIH SALONA	
ivanka reberski	127
PREOBRAZBA MOTIVA NA GRANICI "OBOSTRANOG" U HRVATSKOM SLIKARSTVU PEDESETIH GODINA	
vladimir crnković	134
ULOGA I ZNAČENJE GALERIJE PRIMITIVNE UMJETNOSTI I NJEZINA KUSTOSA DR. MIĆE BAŠIČEVIĆA U TRAGANJU ZA NOVIM OBLICIMA LIKOVNOSTI FRAGMENTI ZA STUDIJU	
ivo maroević	141
HRVATSKA ARHITEKTURA PEDESETIH KONTINUITET MODERNE U OKRUŽENJU SOCIJALIZMA	
darja radović mahečić	146
VIZIJA I ZBILJA ZAGREBAČKA ARHITEKTURA I URBANIZAM 50-IH GODINA	
renata margaretić urlić	152
SOCIJALISTIČKO "PROSVJETITELJSTVO" I KONTINUITET MODERNE PRIMJER RANS-A MOŠA PIJADE	
radovan ivančević	156
AVANGARDA ZAGREBAČKOG ANIMIRANOG FILMA PEDESTIH	
sandra križić roban	160
BIJEG OD PROGRAMATSKOG DIKTATA OSOBNI FOTOGRAFSKI DOPRINOSI UMJETNOSTI PEDESETIH	
želimir koščević	165
PEDESETE I DEVEDESETE	